

Justisdepartementet

Høring: NOU 2014:10 Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern

Stine Sofies Stiftelse arbeider for en barndom uten vold ved å forebygge og avdekke vold mot barn, samt ivareta barnets og deres pårørende. Stiftelsen synspunkt vil basere seg på det som er til det beste for den fornærmede og deres pårørende. Høringsnotatet er omfattende, og Stiftelsen har valgt å kommentere utvalgte problemstillinger.

Statistikk:

Det er i rapporten vist til omfattende statistikk ift gruppen av personer som er underlagt tvungent psykisk helsevern, men Stiftelsen savner tall som viser hvor lenge denne gruppen faktisk er under behandling. Tall fra Aftenpostenoppslag i 2012 viste at halvparten av de som var dømt til tvungent psykisk helsevern var ute av sykehus innen ett år, og at flere fagpersoner fant dette bekymringsverdig. Den høyaktuelle Halloween-saken illustrerte også dette, da behandlingsansvarlige mente lovbrøttere var frisk og burde løslates.

Det blandede prinsipp eller det medisinske prinsipp:

Utvalget har grundig gått gjennom fordeler og ulemper ved det medisinske prinsipp og et blandet prinsipp, og har landet på et modifisert medisinsk prinsipp. Dette til tross for at et blandet prinsipp er vanlig ellers i Europa. Stiftelsen forstår at det medisinske prinsipp er enklere å forstå og har enklere vurderinger, men den vurderingen som ligger i den blandede prinsipp er jurister i andre land i stand til å foreta. Som det fremgår av utvalgets utredning så vil det blandede prinsipp gi mulighet til å foreta en mer konkret og bredere vurdering i den enkelte sak, og således vurdere hvor straffverdig hver enkelt sak er. Utvalget hevder sakkyndig vil få mer innflytelse etter det blandede prinsipp selv om rollefordelingen skal være klar. Argumentasjonen i utredningen bærer preg av at Utvalget selv ønsker å videreføre det medisinske prinsipp, noe som gjør argumentasjonen noe ensidig.

Stiftelsen mener at det i utgangspunktet er mest rettferdig å stille krav om årsakssammenheng mellom tilstand og handling, slik som gjøres i det blandede prinsipp. Arbeidsgruppen nedsatt av Norsk psykiatrisk forening konkluderte selv med at den norske utilregnelighetsregelen bør baseres på det blandede prinsipp og begrunner det blant annet i at personer med klare psykotiske symptomer ikke bør gå fri for straffansvar når vedkommende skjønner at han utfører en rettsstridig handling og hvor vedkommende er i stand til å velge om han vil utføre handlingen eller ikke. Videre viser arbeidsgruppen til at endringen kanskje ikke vil berøre noe stort antall gjerningspersoner, men at enkelte som i dag vil være straffri, i fremtiden vil bli straffedømt da de har evne til å forstå konsekvensene av sine handlinger og har intakte kontrollfunksjoner. Dette er Stiftelsen enig i.

Stiftelsen har i tidligere korrespondanse med departementet vist til urimelige resultatet som det medisinske prinsipp har ført til, deriblant domsavsigelse i Trondheim tingrett i 2012 hvor retten uttalte følgende: "Retten finner videre at tiltalte har handlet med forsett ved samtlige anledninger. Han var i sin psykotiske tilstand fullt ut klar over hva han gjorde, det dreide seg om viljestyrte handlinger. Han hadde innsikt i disse, var klar over at det dreide seg om ulovlige og uakseptable handlinger og forstod konsekvensene av dem. Han var også klar over handlingenes grovhet og jentenes alder. De sakkyndige har redegjort for at tiltalte greit kan skille mellom rett og galt. Dette underbygges av at tiltalte var opptatt av at handlingene måtte holdes hemmelig og at de i det vesentlige ble beqått mens han var alene med barna. Tiltaltes handlinger var slik retten vurderer det atskilt fra hans vrangforestillinger og uten sammenheng med disse. Det dreide seg følgelig ikke om så alvorlige psykoser at det påvirket hans evne til rasjonell tekning".

Dette var en far som i over åtte år utsatte døtrene sine for seksuelle overgrep. Retten kom til at han var psykotisk i gjerningsøyeblikket og dermed ikke kunne dømmes til fengsel. Fra dommen uttales det: "Det må vurderes at tiltalte ikke varetas administrativt av psykiatrien, han har ingen innsikt i sin sykdom og heller ikke innsikt i de belastninger hans handlinger har påført døtrene. Det kan hevdes at disse forholdene begrunner tvungent psykisk helsevern for å være "på den sikre siden". Dette er imidlertid ikke tilstrekkelig for å konstatere at lovens vilkår er oppfylt". Da det var gått lang tid fra forholdet ble anmeldt til det forelå dom i saken, var det ikke lenger «nærliggende» fare for ny straffbar handling.

Det er viktig at den endring som nå foreslås vil fange opp slike klart urimelige avgjørelser på en forsvarlig måte, og Stiftelsen støtter således konklusjonen til Norsk psykiatrisk forening dersom det blandende prinsipp i større grad vil føre til dette.

Stiftelsen noterer seg at et av utvalgets medlemmer har valgt å stille seg bak utvalgets konklusjon med det medisinske prinsipp som grunnlag for tilregnelighetsvurdering, til tross for at vedkommende i utgangspunktet var innstilt på en endring til det blendede prinsipp. Grunnen er at det modifiserte medisinske prinsipp vil redusere sakkyndige sin makt, og at han håper at ordlyden i § 44 vil bidra til endring i dagens praksis hvor for mange erklæres utilregnelige og slipper straff. Dersom det konkluderes med at det medisinske prinsipp skal videreføres, må det være en forutsetning at ordlyden medfører en endring på dette punktet.

Likestilte tilstander

Stiftelsen forstår at det er tilstander som må likestilles med psykose for å unngå dypt urimelige domfellelser. Ved vurdering av om en det er en tilstand som må likestilles, vil sentrale moment ved vurderingen være sykdommens innflytelse på tankeevne, virkelighetsforståelse og evne til normal motividannelse, dvs lidelsens betydning for hans skyldevne. Stiftelsen ser ikke hvordan dette skiller seg i stor grad fra den konkrete vurdering som utvalget ønsker å unngå ved å velge bort det blendede prinsipp.

Beviskravet:

Utvalget har valgt et annet beviskrav enn det som ble lagt til grunn i 22.juli-dommen med den begrunnelse at dommen vil kunne medføre at flere uskyldige blir dømt som heller burde fått behandling. Utvalgets forslag vil kunne medføre at noen flere enn i dag vil anses strafferettslig utilregnelige, ettersom det kreves større bevismessig sikkerhet for at vedkommende er tilregnelig. Stiftelsen er redd for at dersom beviskravet legges for høyt, vil mange lovbrøtere med reell skylddevne gå fri.

Selvforskyldt utilregnelighet:

Utvalget foreslår en endring ved at det foreslås selvforskyldt utilregnelighet, og ikke viderefører dagens regel som sier det er nok at rusen er selvforskyldt for å få fullt ansvar. Det avgjørende vil være om selve utilregnelighetstilstanden er selvforskyldt, ikke om rustilstanden er det. Stiftelsen stiller spørsmål om hvordan dette vil bli vurdert i praksis, og om behovet for en slik endring når det fremgår av rapporten at dagens regel ikke har ført til urimelige resultat. Stiftelsen er enig i at straffrihet kun skal være aktuelt i ekstraordinære tilfeller, og at man som hovedregel skal i legges straff ved selvforskyldt rus. Unntakene vil være som nevnes av utvalget, blant annet de som unnlater å ta medisinen sin i samråd med lege. Forslaget fra utvalget innebærer en heving av hvor mye alkohol som kan konsumeres før straffansvar aktualiseres.

Sakkyndighet:

Stiftelsen er enig med at det skal være et klart skille mellom sakkyndiges vurdering og vurdering av lovens vilkår, som ligger til juristene. Stiftelsen er enig i at det som hovedregel skal oppnevnes to sakkyndige og at sakkyndige bør ha spesialistgodkjenning. Stiftelsen stiller seg videre bak vurderingene utvalget gjør i forhold til taushetsplikt, slik at bestemmelsen som gir unntak fra taushetsplikten ved bedømmelse om særreaksjon skal opprettholdes også skal gjelde når særreaksjon skal idømmes. Stiftelsen støtter Rieber-Mohn og Stoltenberg sin særuttalelse om at de personvern hensyn som begrunner taushetsplikten ikke i samme stryke gjør seg gjeldende overfor lovbrøtere.

Samfunnsvern:

Stiftelsen er enig med utvalget om at terskelen for å idømme en særreaksjon bør senkes noe. Utvalget vil legge avgjørende vekt på den faren som truer viktige rettsgode. Minstekravet skal være at det foreligger en handling som medfører en krenkelse eller fare for andres liv, helse eller frihet, og at man fjerner «alvorlig» krenkelse. Utvalget skriver følgende: *«Avgrensingen av området for den strafferettslige utilregnelighet bør prinsipielt sett ikke bero på praktiske betraktninger om hva hensynet til samfunnsvernet krever, om hvem som bør falle innenfor eller utenfor ordninger som tar sikte på å ivareta dette hensynet, eller hva slags kriminalitet lovbrøtere har begått. Avgrensingen må tvert om bero på hvem som er så avvikende at det ikke er rimelig eller rettferdig å straffe vedkommende ut fra de alminnelige begrunnelsene for straff».*

Stiftelsen synes det blir for enkelt å avskrive de praktiske betraktningene og kun basere det på hensynet til lovbyteren.

Gjennomføring:

Stiftelsen stiller seg bak at det må være mulig å avsi en dom for de domfelte som har liten utsikt til behandling på døgnopphold i en lukket psykiatrisk institusjon, og at utskriving kun vil kunne besluttes av påtalemyndigheten eller av retten. Stiftelsen støtter imidlertid mindretallet som ønsker mulighet til å fastsette minstetid på inntil 3 år for denne gruppen.

Øvrige kommentarer:

Det fremgår ikke av kildene til rapporten at utvalget har snakket med fornærmede og etterlatte i saker hvor gjerningspersonen er utilregnelig. Det blir for enkelt å avskrive denne gruppen selv om gjerningspersonen er å regne som uskyldig. Det er fremdeles en fornærmede og etterlatte i slike saker, og dette må respekteres. Utvalget har over flere hundre sider diskutert rettighetene til de utilregnelige, men brukt sjokkerende lite plass til å drøfte hvordan slike saker påvirker fornærmede og pårørende, uavhengig av om gjerningspersonen er utilregnelig og således uskyldig. Det er for enkelt å konkludere slik utvalget gjør med at *«det er ikke vanskelig å forstå at det vil kunne være belastende for fornærmede å møte domfelte, kanskje relativt kort tid etter gjerningstidspunktet og dom. Men å vektlegge et slikt hensyn ved utforming av reglene, vil være i strid med selve grunntanken bak særreaksjonen tvungent psykisk helsevern»*. Å anerkjenne at det er en fornærmet og en etterlatt i en sak, vil ikke gå utover vernet til den utilregnelige. Anerkjennelse av denne gruppen utelukker ikke ivaretagelse av den utilregnelige.

Ikke bare bruker utvalget så lite plass på fornærmede og etterlatte i sin rapport. I tillegg bruker de mest plass på å stille spørsmål ved at dagens regelverk gir denne gruppen rett til varsel ved permisjon og løslatelse, da dette medfører en betydelig oppgave for den faglige ansvarlige og at dette er et krevende vurderingstema for den ansvarlige. Dersom det er for krevende for den faglige ansvarlige å vurdere om det er av betydning for den fornærmede eller etterlatte å få varsel om permisjon eller løslatelse grunna risiko for å påtreffe lovbyter, stiller vi spørsmål om hvor krevende dette er ift vurdering om lovbyter er frisk nok til å slippe ut i utgangspunktet. At dette skal utgjøre en så stor ulempe for den faglige ansvarlige at dette tas opp som hovedpunktet når det gjelder fornærmede og pårørende i denne utredningen, er svært beklagelig. Denne gruppen har svært begrenset med rettigheter når lovbyter blir ansett som utilregnelig, og det utgjør en stor tilleggsbelastning. Det kan ikke regnes som et tillitsbrudd mellom behandler og pasient at denne gruppen skal få vite tidspunkt for permisjoner og løslatelse, og hvor vedkommende kan forventes å oppholde seg. Om det er faglig ansvarlig som skal ha dette ansvaret eller om det legges til den nasjonale koordineringsenheten er ikke av betydning for stiftelsen, så sant varslingsplikten faktisk blir etterlevd på en tilfredsstillende måte.

Det skrives at varslingen er et enkeltvedtak i forvaltningslovens forstand, som kan medføre en klageprosess. Ift klageadgang ved varsel etter straffegjennomføringsloven, er det fastslått i rettspraksis at etterlatte ikke har slik klageadgang ved varsel om permisjon. Stiftelsen stiller spørsmål om dette er annerledes ifm dom på tvungent psykisk helsevern.

Stiftelsen mener at de som er dømt utilregnelige ikke skal kunne være leddommere ved en senere anledning.

Stiftelsen er ikke enig med utvalget i deres vurdering i at handlinger begått i tilstander som er så dyptgripende og så klart psykotisk motivert ikke bør medføre idømmelse av oppreisningsansvar. Stiftelsen støtter Rt 2014. 735 som slår fast at gjeldende rett er at «oppreisningerstatning først og fremst skal kompensere for den krenkelse som er påført, og at dens pønale funksjon gradvis er kommet mer i bakgrunnen».

Med vennlig hilsen

Stine Sofies Stiftelse

Ada Sofie Austegard
Leder

Mari Jensen
Jurist